

Лущик Ю.М., Пікулицька Л.В.

Сумський національний аграрний університет

Основні етапи роботи

над лексичними одиницями та їх специфіка

Сучасний стан вузівської підготовки іноземних громадян у ВНЗ України характеризується необхідністю враховувати нові тенденції і реалії у сфері вищої освіти у зв'язку з формуванням загального Європейського освітнього простору і реалізації положень Болонської декларації. У зв'язку з цим спостерігається стабільне збільшення контингенту іноземних громадян на підготовчих факультетах ВНЗ України та зростання ролі вивчення російської мови як іноземної.

Навчання російській мові переслідує комплексну реалізацію певних цілей у процесі оволодіння мовою як:

- «робочою мовою» для подальшого навчання у ВНЗ за обраною спеціальністю;
- засобом спілкування;
- засобом ознайомлення з російськими й українськими країнознавчими реаліями.

Підсумковою метою навчання російській мові як засобу спілкування в навчально-професійній підсфері є формування певного рівня комунікативної компетенції.

У загальній системі рівнів володіння російською мовою професійного спілкування виділяють три послідовні рівні: базовий, середній, поглиблений. Виділені рівні відрізняються один від одного обсягом комунікативного матеріалу і складністю його комунікативного оформлення. Специфічні особливості вивчення російської мови на підготовчих факультетах передбачають її засвоєння на базовому рівні. Базовий рівень – це володіння мовою для вирішення мінімального числа комунікативних завдань, достатніх для обмеженого учбово-професійного спілкування в стандартних ситуаціях.

Виходячи із вищезазначеного, велика увага при викладанні російської мови як іноземної на підготовчому факультеті відводиться вивченню лексики, де лексика розглядається і як сукупність слів будь-якої мови, і як певний пласт мовлення. У даній статті розглядається специфіка опрацювання лексики на початковому етапі вивчення російської мови студентами-іноземцями.

Лексика в системі мовних засобів є найважливішим компонентом мовленнєвої діяльності: аудіювання і говоріння, читання та письма. Оволодіти іншомовною лексикою – це засвоїти (запам'ятати) значення і форму передбаченого навчальною програмою мінімуму лексичних одиниць; навчитися користуватись цими одиницями в різних видах мовленнєвої діяльності; навчитися розуміти лексичні одиниці на слух і при читанні текстів.

Таким чином, лексика потрібна як для здійснення продуктивної мовленнєвої діяльності (говоріння, письма), так і рецептивної (аудіювання, читання).

Продуктивні лексичні навички – це навички правильного слововживання і словотворення в усному і писемному мовленні у відповідності до ситуацій спілкування і мети комунікації. Рецептивні – навички упізнавання і розуміння лексичних одиниць у рецептивних видах мовленнєвої діяльності (аудіювання і читання).

Під час роботи із вступним фонетичним курсом студент отримує певну кількість слів, при цьому слова належать до різних частин мови. Слова добираються для тренування вимови, але вже на цьому етапі слід прагнути усвідомленої роботи над лексикою, з подальшим розширенням цієї діяльності при переході до лексико-граматичного курсу.

Основна мета роботи над лексикою на початковому етапі – формування словника, необхідного і достатнього для елементарного спілкування в навчальній та соціально-побутовій сфері; а також забезпечення лексичного наповнення для засвоєння граматики.

У процесі викладання російської мови як іноземної доцільно говорити про лексичний мінімум. Мінімум – це кількість слів необхідна для спілкування.

Лексика для студентів підготовчого факультету нараховує близько 500 (700) лексичних одиниць.

На початковому етапі необхідна сувора мінімізація лексики. На цьому етапі має бути тісний зв'язок лексичної роботи з фонетичною та граматичною. Слово повинно чітко асоціюватись і усвідомлюватись із певним звучанням та артикуляцією. Лексику доцільно підбирати у відповідності з цілями фонетики та граматики. Наприклад, першим серед непрямих вивчається місцевий відмінок (предложный падеж) у значенні місця, тому доцільним є відбір особливих дієслів (*сидеть, висеть, лежать – где?*). Слово входить до складу словосполучень, речень, тому студент повинен вміти вживати слово у контексті. Ось чому зв'язок вивчення лексики і граматики є очевидним. Одночасно з вивченням граматичних одиниць ми навчаємо мовленню, тому лексика має бути організована тематично.

На початковому етапі виключається багатозначність, слово береться тільки в одному значенні, важливому і актуальному для студентів. Слід виключити синонімію, але корисним буде використання антонімії. Для запам'ятовування лексики необхідна її часта повторюваність, тому одна й та ж лексика використовується в усіх текстах і вправах уроку. Запам'ятовування слів носить активний характер. Майже вся лексика початкового етапу – активна, пасивного словника майже немає. Це ядро майбутнього словника.

Відомо, що розрізняють активний і пасивний лексичний мінімум. До активного, або продуктивного, словника належать слова, які студенти повинні засвоїти і використовувати для вираження своїх думок. Пасивний, або рецептивний, словник складають слова, які студенти мають розуміти під час читання і прослуховування іншомовного мовлення.

Під час відбору активної лексики на початковому етапі слід враховувати наступні принципи: частотність (уживаність і розповсюдженість); тематична цінність (наприклад, *выписать, подчеркнуть* – це не надто частотні слова, але для занять вони необхідні); широка сполучуваність (при обмеженому обсязі

активної лексики слова із широкою сполучуваністю дозволяють передавати більш різноманітний зміст).

При роботі над лексикою традиційно виділяють три основні етапи:

1. Ознайомлення студентів з новими лексичними одиницями – презентація і семантизація лексичних одиниць.

2. Етап автоматизації дій студентів з новими лексичними одиницями, де розрізняють

а) автоматизацію на рівні словоформи, вільного словосполучення та фрази/речення,

б) автоматизацію на понадфразовому рівні – діалогічної або монологічної єдності.

3. Удосконалення дій студентів з лексичними одиницями – ситуативне вживання засвоєних лексичних одиниць при висловлюванні своїх думок в усній формі (говоріння) та письмовій формі (письмово), а також контекстне розуміння лексичних одиниць при читанні та аудіюванні. Тут ми маємо справу з мовленнєвими вміннями, які ґрунтуються на навичках, у тому числі й на лексичних, іншими словами, лексичні навички мають функціонувати в мовленнєвих уміннях.

На етапі презентації завдання викладача - вибрати найбільш ефективний спосіб презентації у відповідності до ступеня навчання, рівня знань студентів, якісної характеристики слова і його приналежності до активного і пасивного мінімуму.

Робота над словом має комплексний характер. У студентів повинен скластись звуковий образ слова, для цього воно має бути вимовлене викладачем. Також повинен скластись і графічний образ слова, для цього студенти мають побачити слово і записати його. Викладач повинен розкрити значення слова одним із засобів семантизації, а також віднести до певної частини мови. Слово необхідне як функціональна одиниця. Воно має бути зрозумілим у тексті й активно використовуватись студентами. Для того, щоб показати, як слово вживається в мові, необхідно його включити в контекст.

Традиційна стратегія викладання іноземної мови припускає дві основні стадії роботи: семантизація лексичних одиниць й автоматизація лексичних одиниць.

Семантизація розглядається як процес розкриття значення іншомовних слів й їхнє запам'ятовування, а автоматизація – як процес використання слів у говорінні з метою оволодіння ними.

Семантизація, як уже говорилося вище, може бути частиною презентації. Існує два основних види семантизації – безперекладні (неперекладні) і перекладні способи семантизації – кожен з яких має свої особливості, переваги й недоліки.

Називаючи найпоширеніші способи семантизації, слід зазначити, що їхній вибір залежить від особливостей самого слова, характерних рис групи студентів, а також від лінгвістичної й професійної компетенції викладача.

На цьому етапі переважають прийоми розкриття слів, у яких основна роль належить викладачеві: викладач повинен викликати у свідомості студента потрібне поняття – для цього він може використати різноманітні візуальні засоби (наочність, міміку, жести, фото, слайди, відеоматеріали тощо). При цьому слід також звертати увагу, що паралельно відбувається і відпрацювання фонетичного матеріалу, інтонаційних конструкцій а також знань граматики початкового рівня.

Виконання різних видів тренувальної діяльності готує студентів до виконання навчальних завдань з читання та усного мовлення. Поповнивши запас активного словника новою лексикою студенти готові успішно впоратись з усними та письмовими завданнями до певної теми.

Не слід відмовлятися і від вербальних способів розкриття значення слів. Вище вже зазначалось, що на початковому етапі семантизація іншомовної лексики може відбуватись за допомогою антонімів.

Під час роботи з лексикою на початковому етапі можна використовувати простий однослівний переклад.

Однак найскладнішим й найважливішим для практичного оволодіння мовою можна назвати такий спосіб семантизації, як розвиток мовної здогадки через контекст.

У багатьох випадках доцільно об'єднувати два чи більше способів, наприклад, вербальну наочність (контекст) та невербальну (малюнок, рухи, жест тощо).

Автоматизація дій студентів з новими лексичними одиницями активного словника це наступний крок у роботі над лексикою. Основним типом вправ тут є рецептивно-репродуктивні та продуктивні умовно-комунікативні вправи, в яких студент сприймає зразок мовлення (ЗМ) і виконує з ним певні дії (в усній або письмовій формі) згідно створеної викладачем ситуації мовлення, виконуючи такі види вправ: - імітація ЗМ; - лаконічні відповіді на загальні запитання викладача (ІК 3); - підстановка у ЗМ; - завершення ЗМ; - розширення ЗМ; - відповіді на інші типи запитань (ІК2); - самостійне вживання лексичної одиниці у фразі/реченні; - об'єднання ЗМ у понадфразовій єдності – діалогічну та монологічну.

Поряд з умовно-комунікативними у процесі засвоєння лексичних одиниць застосовуються також і некомунікативні вправи: а) на засвоєння форми і значення лексичних одиниць; - повторення слів, словосполучень і мовленнєвих кліше за викладачем/диктором з виділенням наголосу, важкого звука, звукосполучення; - групування слів за різними формальними ознаками: словотворчими компонентами, частинами мови тощо; - розташування слів в алфавітному порядку; - згадування і називання усіх видових понять при називанні певного родового поняття (наприклад, меблі – стіл, стілець, шафа тощо); - вибір з ряду слів того слова, що відповідає (не відповідає) даній темі; - заповнення пропусків у реченнях відповідними словами; - називання слова за його зображенням; - вибір антоніма; б) на засвоєння сполучуваності слів: - складання словосполучень з окремих слів; - розширення речення за рахунок означень до виділених іменників, додатків до дієслів-присудків тощо; - називання іменників, які можуть вживатися з даним дієсловом, прикметників –

з даним іменником тощо; - вилучення слова (з ряду слів), яке не поєднується з ключовим словом.

На сучасному етапі навчання іноземній мові велике значення приділяється створенню та обігруванню у процесі навчальної діяльності різноманітних контекстних/комунікативних ситуацій. Вони зазвичай спрямовані на організацію умов для реалізації самостійних висловлювань студентів, коли перед ними стоїть завдання висловити свої думки чи своє ставлення до будь-яких моментів.

Мовленнєві ситуації – це наступний крок в автоматизації та засвоєнні лексичних одиниць. Акцент на відпрацювання мовних засобів уже зроблено, а ситуації створюють комунікативний фон, тобто ту комунікативну спрямованість, яка сприятиме вживанню слів у мові. Комунікативний фон буде послідовно розкривати сферу застосування лексичної одиниці, ілюструючи «комунікативні можливості» введених слів. Різні мовленнєві ситуації мають підпорядковуватись одній меті: ілюструвати можливості сполучуваності слова, визначати шлях його засвоєння, тому що основним є формування лексичних навичок, а відповідно і мовленнєвих компетенцій.

У підсумку зазначимо, що на початковому етапі переважають усні безперекладні умовно-комунікативні вправи, що виконуються під керівництвом викладача з широким застосуванням хорових форм роботи, лексичних ігор, зображувального і предметного унаочнення. Певна частина вправ має виконуватися письмово як в аудиторії, так і вдома.

Основною метою навчання іноземної мови на підготовчих відділеннях ВНЗ України є розвиток у студентів уміння використовувати іноземну мову як інструмент у діалозі культур сучасного світу. Знання іноземної мови асоціюється із знанням слів, в той час як володіння мовою – з лексичними навичками, які саме й забезпечують функціонування лексики у спілкуванні. Отже лексичні навички слід розглядати як найважливіший і невід'ємний компонент змісту навчання іноземної мови, а їх формування саме і є метою навчання лексичного матеріалу.